

AMERİKAN DIŞ POLİTİKASINDA JEOPOLİTİK TEORİLER VE PRATİKLER

*Mustafa Kocakena**

Giriş

Bu çalıőmanın amacı Amerikan diő politikasında jeopolitik teorilerin rolünü anlamak ve bu teorilerin pratiklerini analiz etmektir. Çalışma iki temel bölüme ayrılarak oluşturulmuőtur. Birinci bölüm içerisinde, jeopolitik biliminin kavramsal boyutu, unsurları ve tanımı okuyucuya verilmeye çalışılmıştır. İkinci bölüm içerisinde, Amerikan diő politikasına yön veren önemli jeopolitik teoriler ve onların yansımaları yani pratikleri incelenmiştir. İncelenen önemli jeopolitik teoriler Şunlardır; *Deniz Hakimiyeti Teorisi, Kenar Kuşak (Rimland) Teorisi, Hava Hakimiyeti Teorisi, Uzay Hakimiyeti Teorisi, Tarihin Sonu Tezi, Medeniyetler atıőması Tezi ve Büyük Satranç Tahtası Teorisidir*. Bu teorilerin Amerikan diő politikası oluşturulma sürecindeki rolünü anlamadan Amerikan diő politik davranıőlarını açıklamaya alıőmak yetersiz kalacaktır.

Anahtar Kelimeler: Jeopolitik, Deniz Hakimiyeti, Kenar Kuşak (Rimland), Tarihin Sonu, Medeniyetler atıőması, Büyük Satranç Tahtası.

Abstract

The main aim of this study is to understand the role of geopolitics theories in American foreign policy and is to analyze practices of these theories. This study is created by dividing into two fundamental sections. In the first section, it is analyzed that conceptual aspect, elements and definition of the science of geopolitics. In the second section, it is analyzed that geopolitics theories which are effective in American foreign policy and these theories reflections to American foreign policy. Important geopolitics theories analyzing are that; *Theory of Sea Power, Theory of Rimland, Theory of Air Command, Theory of Astropolitics, The End of History, The Clash of Civilizations and The Grand Chessboard*. American foreign policy behaviors can not be explained without understanding the role of these geopolitics theories in the American foreign policy decision making process.

Key Words: Geopolitics, Sea Power, Rimland, The End of History, The Clash of Civilizations, The Grand Chessboard.

1. Jeopolitiğin Kavramsal Boyutu, Unsurları ve Tanımları

1.1. Jeopolitiğin Kavramsal Boyutu

Etimolojik olarak *Jeopolitik* kelimesi ' geo ' ve ' politika ' terimlerinin bir araya gelmesi ile oluőmaktadır. Yunan dilinde geo arz (yer) anlamına gelirken, politika terimi ise yönetim (idare) sanatı manasına gelmektedir. Bu bağlamda jeopolitika coğrafyanın yönetimi sanatı olarak kısaca tarif edilebilir. Genel olarak ' coğrafyanın yön verdiği diő politika ' ya da ' coğrafyaya dayanan politika ' anlamında tanımlanmaktadır.

Jeopolitik terimi ilk kez İsveçli bir siyaset bilimci olan Rudolf Kjellen (1864- 1922) tarafından 1899 tarihinde ' Ymer ' isimli dergide yayınlanan İsveç'in sınırlarına ait bir makalede kullanılmıştır.¹ Kjellen, 1916 tarihinde yayınlanan ***The State as a Living Form***

*Sakarya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, mkocakena.mk@gmail.com

¹Yılmaz Tezkan, M. Murat Taşar, *Dünden Bugüne Jeopolitik*, İstanbul, Ülke Yayınları, 2002, s. 96.

(Bir Hayat Şekli Olarak Devlet) isimli kitabında kendi jeopolitik tanımlamasını şöyle yapmıştır; yaşayan bir organizma olan devletin araştırılması. Kjellen'e göre devlet yaşayan bilinçli bir organizmadır. Devletin ülkesi bu organizmanın gövdesini; idare merkezi beynini; nehirler, karayolları ve demiryolları ise damarlarını oluşturmaktadır.

1918 tarihinde I. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra yayınlanan ' **Bir Siyaset Sistemi Taslağı** ' isimli kitabında; yine yaşayan bir organizmaya benzettiği devletin sosyal, ekonomik, siyasi, beşeri ve coğrafi olmak üzere beş aktif unsuru olduğunu belirtmiş ve bunları sırası ile sosyopolitik, ekonomipolitik, kratopolitik, demopolitik ve jeopolitik olarak isimlendirmiştir.²

Her ne kadar jeopolitik teriminin isim babası Kjellen olsa da, coğrafya ve insan toplulukları arasındaki ilişkilerin analiz edilmesi eski zamanlara kadar götürülebilmektedir. Eski zamanlardaki araştırmacılar adını koymadan coğrafyanın politika ve insan toplulukları üzerindeki etkisini göstermeye çalışmışlardır. Coğrafi faktörler ile medeniyetlerin gelişmesi arasında doğrudan ilişki bulunduğunu düşünen milattan önce 4. yüzyılda yaşayan Herodot (M. Ö. 485- 425), ' Mısır, Nil'in hediyesidir ' diyerek Mısır, Pers ve Yunan medeniyetlerinin coğrafi avantajları sayesinde yükseldiğini iddia etmiştir.³

Aristo (M. Ö. 384- 322) kurguladığı devlet modelinde nüfus ile toprağın niteliklerini ve birbirlerine oranını esas almış; başkentini ihtiyaçlarını, ordunun ve donanmanın kuruluşlarını, sınırları ve diğer coğrafi faktörleri inceleyerek fiziki çevre ve iklimin devletlerin yapısında belirleyici olduğunu savunmuştur. Yaşadığı dönemde Atina şehir devletinin coğrafi yapısını dikkate alarak, bir ülkenin büyüüp gelişmesi için muhtemel dış saldırılardan tepeler ve dağlarla korunmuş olması ve deniz aşırı ticaretten azami istifade için iyi bir limana yakın bulunması gerektiğini ileri sürmüştür.⁴

Göktürklerin Orhun Anıtları (732- 735) da incelendiği zaman coğrafyanın bir devletin savunması açısından ne kadar önemli olduğu sonucu çıkarılmaktadır. Başbuğ Bilge Kağan, Türklerin kendilerini dış saldırıya karşı savunmaları için, Ötüken Ormanları bölgesinin çok uygun olduğunu ve bu bölgenin asla terkedilmemesi gerektiğini Türk budununa öğütüyordu.⁵

Devletlerin yükseliş ve çöküş nedenlerini **Mukaddime** adlı eserinde açıklamaya çalışan Tunus doğumlu tarihsel sosyoloji alanında önemli isimlerden biri olan İbni Haldun (1332- 1406), iklimlerin insan karakterini şekillendirdiğini belirtmiştir. İbni Haldun'a göre iklimler insan karakterinin hakimidir. İklim, kişiyi insani doğalara kavuşturduğu gibi, hayvan mizacına da sahip kılabilir. O'na göre, medeniyetler çok sıcak ya da soğuk iklimlerde değil, ılıman iklimlerde gelişebilir. Egemenlik kavramını ilk kullanan düşünür olan Fransız Jean Bodin de **Cumhuriyetin Altı Kitabı** isimli çalışmasında iklim ve insan doğası arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir. Bodin'e göre insanların karakterleri iklim şartlarına göre değişmektedir. Bu bağlamda, kuzey (soğuk) bölge insanları fiziki olarak daha güçlü, güney (sıcak) bölge insanları zeki ve hünerlidir. Bu iki bölge arasında kalan ılıman bölge insanları ise, hem güçlü hem de zeki ve hünerli olurlar. Bu sebepten dolayı ılıman kuşak

²Servet Cömert, *Jeopolitik ve Türkiye'nin Yer Aldığı Yeni Jeopolitik Ortam*, İstanbul, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, 2001, s.7.

³Bülent Ulaş, *Jeopolitik: Türkiye'nin Milli Güvenliği ve Avrupa Birliği Üyelik Süreci*, İstanbul, Başlık Yayın Grubu, 2011, s. 22.

⁴Mackubin Thomas Owens, " In Defense of Classical Geopolitics ", *Naval War College Review*, Volume: 52, Number: 4, Autumn 1999, pp. 60- 72.

⁵Ersoy Taşdemirci, " Jeopolitik ve Türkiye'nin Jeopolitik Durumu ", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Sayı 323, Eylül 1989, s. 31.

insanları, dünyada daha büyük devletler kurabilmişlerdir.⁶

Görüldüğü gibi coğrafya ve politika arasındaki ilişkinin incelenmesi modern bir olgu değildir fakat jeopolitik biliminin ortaya çıkışı 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlangıç tarihleridir. Jeopolitiğin yeni bir disiplin olarak ortaya çıkması; özellikle 19. yüzyılın sonlarına doğru meydana gelen bilimsel, teknolojik ve siyasal gelişmelere dayanmaktadır.⁷

Dünyayı saran bilimselcilik; evrendeki her şeyin keşfedilen ya da keşfedilecek olan bilimsel kanunlara tabi olduğu, dolayısı ile insanın yaşadığı bölge ve dünya ile ilişkilerinin de bazı bilimsel esaslara dayanması gerektiği fikrini yaymıştır. Özellikle iletişim ve ulaşım araçlarındaki teknolojik gelişmeler dünyayı küçülterek bir bütün olarak algılanmasına sebep olmuş ve nihayet ulus-devlet olarak gelişmelerini tamamlayan güçlü devletlerin yayılcı siyasetlerine meşruiyet sağlama çabaları, jeopolitiğin siyasi coğrafyadan ayrılarak yeni bir disiplin olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır.⁸

Jeopolitik kelimesini hiç kullanmamış olmasına rağmen, coğrafyacılar ülkesi olarak anılan dönemin Almanyasında yaşayan, Kant, Fichte, Hegel ve Darwin gibi düşünürlerin etkisi altında kalan Alman antropolog ve coğrafyacı Friedrich Ratzel (1844- 1904), ırkların dünya üzerindeki yayılışlarını incelediği 1882 tarihli **Antropocoğrafya** (Anthropogeographie) isimli kitabı ile beşeri coğrafyanın ve 1897 tarihinde yayınlanan **Siyasi Coğrafya** (Politische Geographie) isimli kitabı ile de siyasi coğrafyanın temellerini atmıştır. Bu bağlamda Ratzel'in fikirleri ve çalışmaları jeopolitik biliminin başlangıcı olarak kabul edilmektedir.⁹

F. Ratzel, Siyasi Coğrafya adlı çalışmasında; politik olayların incelenmesinde, mekan (raum), mevki (lage) ve mekan duygusu (raumsinn) olmak üzere üç faktör bulunduğunu belirtmiştir. Bunlardan mekan, genişlik, iklim ve bitki örtüsü gibi fiziki karakterleri; mevki ise mekanın dünya üzerindeki yerini ifade etmektedir. Ratzel'e göre mekan ve mevki faktörleri devletin gelişmesine etki etmek ile beraber milli gücün dış politikayı yönlendirmesi için yeterli olmayıp mekan duygusunun da bulunması gerekmektedir. Mekan duygusu doğuştan gelen bir yetenek olup bütün milletlerde aynı derecede gelişmemiştir. Bu neden ile bazı milletler genişlemeye ve yayılmaya daha kabiliyetlidirler.¹⁰

Araştırma konuları arasındaki benzerliklerden dolayı insanlar siyasi coğrafya ve jeopolitik biliminin aynı olduğunu düşünmektedirler. Oysa, siyasi coğrafya ve jeopolitik belirgin bir şekilde birbirlerinden farklılaşmaktadır. Birbirlerinin kuzeni olan siyasi coğrafya ve jeopolitik arasındaki farkı Nazi dönemi Alman dış politikasının beyni olarak bilinen jeopolitikçi Karl Haushofer (1869- 1946) şöyle açıklamaktadır:

Siyasi coğrafya, arz üzerindeki toprakların hangi devletlere ait olduğunu, devletlerin sınırlarının hangi antlaşmalar ile tespit edildiğini, demografik ve ekonomik istatistiki verileri inceler. İstatistiki bilgiler bir devletin bütün varlığını izah etmek hususunda yetersiz kalır. İstatistiki veriler daha ziyade geçmiş ile ilgilidir. Geleceğe ait bir bilgi vermez. Oysa jeopolitik, geleceğe yöneliktir. Jeopolitik, devleti fertler üstü bir canlı organizma telakki ettiğinden, yalnız siyasi coğrafya ile yetinmez, diğer bilimlerden de istifade eder. Devletin ve milletin ideolojisini, kültürünü, medeniyetini, ekonomik gelişmesini, dış münasebetlerini

⁶Ramazan Özey, *Merkezi Türk Hakimiyet Teorisi*, İstanbul, 21. Asır Yayınevi, 2010, s. 36.

⁷Alexandre Defay, *Jeopolitik*, çev. İsmail Yerguz, Ankara, Dost Kitabevi, 2005, ss. 14- 15.

⁸Bülent Ulaş, *a.g.e.*, s. 27.

⁹Servet Cömert, *a.g.e.*, s. 6.

¹⁰Yılmaz Tezkan, M. Murat Taşar, *a.g.e.*, ss. 61- 68.

inceler ve dünya politikasının gidişatını takip eder. Jeopolitik, bu konuları incelemesi bakımından siyasi coğrafyadan ayrılır.¹¹ Ayrıca, siyasi coğrafya statiktir, jeopolitik ise dinamik.

1.2. Jeopolitiğin Unsurları

Türkiye'de jeopolitik bilimi ile ilgili önemli isimlerden biri olan Suat İlhan, stratejinin üç unsuru olan ' *mekan, kuvvet ve zaman'ın* ' jeopolitiğin unsurlarının başlıklarını oluşturduklarını belirttikten sonra jeopolitiğin unsurlarını şu şekilde sınıflandırmaktadır;

- Jeopolitiğin coğrafi unsurları (*Değişmeyen unsurlar*): (1) coğrafi konum; kıtalar arası ve bölge düzeyinde (2) sınırlar ve coğrafi bütünlük (3) saha genişliği ve sahip olunan stratejik kaynaklar; petrol, doğal gaz, değerli madenler vb. (4) coğrafi özellik; ada devleti, kıta devleti, kara devleti, iç devlet vb.
- Jeopolitiğin beşeri unsurları (*Değişken Unsurlar*): (1) sosyal değerler (2) ekonomik değerler (3) politik değerler (4) askeri değerler (5) kültür değerleri ve kültür çevresi.¹²

Coğrafi konum, bir ülkenin dünya üzerinde işgal ettiği mevkiyi tanımlar ve enlem- boylam ölçüleri ile ifade edilir. Coğrafi konum jeopolitiğin değişmeyen unsurlarındandır. Fakat bir ülkenin coğrafi konumu ile jeopolitik konumu aynı değildir. Coğrafi konum, fiziki coğrafyaya göre ülkenin bulunduğu yere karşılık gelirken, jeopolitik konum, coğrafi konumun değeri ile birlikte dünya ve bölge güç merkezlerine göre, diğer bir deyişle dünya politik yapısına göre ülkenin bulunduğu yeri açıklamaktadır.¹³ Örneğin, Amerika kıtasının keşfi ve daha sonra meydana gelen keşifler sonrasında Osmanlı Devleti' nin coğrafi konumu değişmese de jeopolitik konumu değişmiştir. Bir diğer örnek ise Soğuk Savaş döneminde tampon devlet (NATO belgelerinde Türkiye " barrier country " olarak geçmekteydi) olarak jeopolitik konumu belirlenen Türkiye'nin, 1991 yılında SSCB'nin tarihe karışması ile jeopolitik konumu merkez ülke olma sıfatına dönüşmüştür.

1.3. Jeopolitiğin Tanımları

Ülkelerin coğrafi konumlarının uluslararası ilişkilerdeki önemine vurgu yapan jeopolitik kavramı, çoğunlukla coğrafya ve siyaset arasındaki ilişkiyi tartışmaların merkezine koyar ve dünyadaki stratejik kaynakların yer aldığı coğrafi alanların kontrolü için sürdürülen rekabette siyasi- iktisadi- askeri vs. faaliyetler konusunda yapılan tartışmalar üzerine yoğunlaşır.¹⁴

Üzerinde anlaşmaya varılan tek bir jeopolitik tanımlaması bulunmamaktadır. Fakat tüm tanımlar dikkatlice incelendiğinde 3 sihirli kelimenin mutlaka tanımın içinde geçtiği görülmektedir. Bu üç sihirli kelime; (1) devlet (2) coğrafya ve (3) politikadır. Farklı coğrafi tanımların verilmesi fikir zenginliği açısından önemlidir.

- Mert Bayat'a göre; Jeopolitik, tabiat ile politika arasında bir sebep sonuç ilişkisi kurarak, saptadığı kurallar ve değer yargıları ile politik çalışmalara yön veren bir bilim

¹¹Ersoy Taşdemirci, *a.g.m.*, s. 27.

¹²Suat İlhan, *Jeopolitik Duyarlılık*, Ankara, T. T. K. Basımevi, 1989, ss. 14- 15.

¹³İsmail Hakkı İşcan, " Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları ", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 1, Sayı: 2, Bahar 2004, s. 50.

¹⁴Emin Gürses, " Mackinder ve Mackinderci Jeopolitik", (haz.) Kadir Yılmaz, Tarihin Coğrafi Kalbi, İstanbul, Doğu Kütüphanesi, 2013, s. 7.

dalıdır.¹⁵

- Kieffer'e göre; Jeopolitik, bir devletin sosyal, politik, ekonomik ve stratejik unsurlarının bu devletin dış politikasının tayin ve izlenmesine uygulanmasıdır.¹⁶
- Nejat Tarakçı'ya göre; Jeopolitik, bir devletin, devletler topluluğunun (birlik ve ittifaklar) veya bir bölgenin, mevcut coğrafi platform üzerinde, sabit ve değişen coğrafi unsurların dikkate alınarak, güç değerlendirilmesi yapılmasını, küresel ve bölgesel güç merkezlerinin etkilerinin incelenmesini, değerlendirilmesini, buna bağlı olarak hedef ve stratejilerin belirlenmesini sağlayan bir bilimdir.¹⁷
- Muzaffer Özdağ'a göre; Jeopolitik, devletlerarası ilişkilerde, devlet kudretinin oluşumunda, kuvvet dengelerinin şekillenmesinde, kapsamına aldığı kaynaklar ile ülkelerin hayat ve faaliyet alanlarının; mekanın, doğanın ve coğrafi konumun etkisini belirleyen, vurgulayan bilgi disiplindir.¹⁸
- Alexandr Dugin'e göre; Jeopolitik, insanlığı mekan faktörü ile karşılıklı ilişkisi içerisinde inceleyen bir disiplindir.¹⁹
- Suat İlhan'a göre; Jeopolitik, dünya coğrafyasını, coğrafi yapı ve evrensel değerleri inceleyerek dünya, bölge ve ülke çapında güç ve politik düzeyde hareket araştırması yapar. Jeopolitik, politika belirlenmesi amacıyla, bir ulusun, uluslar topluluğunun veya bölgenin, jeopolitiğin değişmeyen ve değişen unsurlarını dikkate alarak güç değerlendirmesi yapan, etkisi altında kaldığı o günkü dünya güç merkezlerini, bölgedeki güçleri inceleyen, değerlendiren bir bilimdir. Jeopolitik, bugünkü ve gelecekteki politik güç ve politik hedef ilişkisini coğrafi gücü esas alarak inceler, hedefleri ve hedeflere ulaşma şart ve aşamalarını belirler.²⁰
- Nicholas J. Spykman'a göre; Jeopolitik, bir ülkenin güvenlik politikasının coğrafi unsurlara ve olaylara göre planlanmasıdır.²¹

2. Amerikan Dış Politikasında Jeopolitik Teoriler ve Pratikler

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) 1776 tarihinden bu yana önce Avrupalı sömürgecilerden bağımsızlığını kazanmış ardından bir zamanlar kendisini sömüren Avrupalı devletlere rüştünü ispat etmiş daha sonra kendi kıtasından başlayarak tüm dünyaya genişlemiş ve emperyalist yayılma yapmış en nihayetinde ise tüm dünya sistemi üzerinde etkili olmuş ve onu şekillendirmiştir. Tüm bu sürecin sonunda ABD bugün uluslararası sistemin süper gücü konumuna yükselmiştir.

ABD'nin uluslararası alandaki bu yükselişinde coğrafi konumunun getirdiği avantajlar ciddi ölçüde etkili olmuştur. ABD, coğrafi konum olarak Kuzey Amerika kıtasında, Kuzey Atlantik Okyanusu ve Kuzey Pasifik Okyanusu kıyısında, Kanada ve Meksika arasında yer alır. İbni Haldun'un medeniyetlerin ve imparatorlukların gelişmesinde önemli etkenlerden biri olarak gördüğü ılıman iklim kuşağı üzerinde ikamet etmektedir.

¹⁵Mert Bayat, *Milli Güç ve Devlet*, İstanbul, Belge Yayınları, 1986, s. 438.

¹⁶Suat Bilge, *Millîlerarası Politika*, Ankara, A. Ü. S. B. F. Yayınları, 1966, s.102.

¹⁷Nejat Tarakçı, *Devlet Adamlığı Bilimi*, İstanbul, TASAM Yayınları, 2013, s. 54.

¹⁸Muzaffer Özdağ, *Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiği Üzerine*, Ankara, ASAM Yayınları, 2001, s. 1.

¹⁹Alexandr Dugin, *Rus Jeopolitiği- Avrasyacı Yaklaşım*, çev. Vügar İmanov, İstanbul, Küre Yayınları, 2003, s. XII.

²⁰Suat İlhan, *a.g.e.*, s. 36.

²¹Servet Cömert, *a.g.e.*, s. 13.

ABD, kaynak zenginliği açısından çok önemli olan topraklar üzerinde ikamet etmektedir. Bu açıdan kaynak açısından diyaliz makinesine muhtaç bir böbrek hastasına benzeyen Avrupa devletlerine göre çok daha iyi bir durumdadır. Ayrıca, geniş bir toprak parçasına ve güvenli sınırlara sahiptir. Avrupa'dan uzak bir konumda bulunuşu onu 19. yüzyıl Avrupasındaki çatışmalardan uzak tutmuştur. 19. yüzyılın tümünde ve 20. yüzyılın ilk yarısında ABD, coğrafyasının sağladığı avantajlar sayesinde savunma harcamalarına Avrupalı devletlere göre çok daha az bir kaynak ayırmış ve ekonomik büyümesine odaklanmıştır.

Coğrafi açıdan Tanrı'nın şanslı kıldığı Amerikan devletinin dış politikasında jeopolitik ve jeopolitik teoriler kurulduğu günden bu yana etkili olmuştur. Denilebilir ki, " Amerika Amerikalıdır " felsefi düşüncesinden hareket ile tüm Amerika kıtasını jeopolitik etki alanı olarak belirleyen *Monroe Doktrini* aslında jeopolitik bir teoridir. Bu bağlamda Amerikan dış politikasına yön veren jeopolitik teoriler ve onların pratikleri bu bölüm içerisinde incelenmeye çalışılacaktır.

2.1. Deniz Hakimiyeti (Sea Power) Teorisi ve Alfred Thayer Mahan

" Denizlerin Clausewitz'i " olarak anılan Alfred Thayer Mahan (1840- 1914), ABD'nin 20. yüzyıl deniz stratejisinin kurucusu, İngiltere, Almanya ve Japonya deniz güçlerinin gelişiminin de büyük ölçüde etkileyicisidir. İngiltere'nin dünyaya hükmettiği bir dönemde, ülkesi ABD'nin dünya gücü olması amacı ile jeopolitik düşünceler üreten Mahan'ın stratejileri, önce Deniz Kuvvetleri Komutan Yardımcısı daha sonra da devlet başkanı olan ve ABD'nin lider deniz gücü olmasında ciddi katkıları bulunan Theodore Roosevelt'i (1901- 1909) büyük oranda etkilemiştir.²²

En önemli eseri *The Influence of Sea Power upon History 1660- 1783* (Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi 1660- 1783) 1890 yılında yayınlanmış, bunun devamı niteliğindeki *The Influence of Sea Power upon the French Revolutuion and Empire 1793- 1812* (Deniz Gücünün Fransız Devrimi ve İmparatorluk Üzerine Etkisi 1793- 1812) isimli kitabı ise 1892 yılında yayınlanmıştır. Bu kitap öncelikle " *Elements of Sea Power* " başlıklı giriş bölümü ile dikkat çekmiştir.²³

Mahan'ın İngiliz devletinin yüseklişi döneminde denizcilik tarihini incelemesi O'nu denizlerin, özellikle de stratejik öneme sahip dar su yollarının kontrolünün büyük güç statüsü için hayati olduğu sonucuna vardırılmıştır. Mahan' a göre;

- Denizler karalara göre çok daha iyi hareket kabiliyeti ve ulaşım sağlamaktadır.
- Denizcilik gücü dünya rezervlerinin daha büyük bir bölümü ile irtibatlıdır.
- Denizcilik gücü, askeri kuvvetler kadar ekonomik ve politik etkinlikleri de daha kolay ve ekonomik bir biçimde, dağıtabilir, yayabilir.
- Denizcilik gücü, Süveyş Kanalı, Cebelitarık, Seylan, Singapur, Babülmendep Boğazı, Türk Boğazları, Seylan Kanalı, Tayvan Kanalı, Kore Kanalı, Hürmüz Boğazı, Florida Boğazı ve Yukaton Boğazı gibi kritik noktaları kontrol altında tutarak dünya ticaretine hakim olabilir.

²²Michael Lee Lanning, *En Büyük 100 Asker: Tarihin Gelmiş Geçmiş En Etkili Askeri Liderleri*, çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak, İstanbul, Show Kitap Tarih Dizisi, Aralık 1998, ss. 152- 154.

²³Yılmaz Tezkan, M. Murat Taşar, a.g.e., ss. 28- 29.

- Kara sınırları emniyette olmayan hiçbir devlet, nisbeten güçlü bir ada devleti ile deniz üstünlüğü için başarılı bir şekilde mücadele edemez.²⁴

Mahan, kitaplarında deniz gücünün unsurlarını (elements of sea power) 6 tane olarak belirlemiştir. Bu unsurlar; (1) coğrafi konum (geographical position) (2) fiziki yapı (physical conformation) (3) toprakların genişliği (extent of territory) (4) nüfus sayısı (number of population) (5) milli karakter (national character) (6) hükümetin karakteri ve politikasıdır (character and policy of government). Bu unsurlardan en önemli olanının ise milli karakter olduğunu söylemiştir. O'na göre bir ülkenin coğrafi konumu her ne kadar deniz gücü için avantajlı olsa da üzerinde yaşayan insanlar *denizci bir karaktere/ ruha* sahip değilse deniz gücü harekete geçirilemez ve kullanılamaz. Bu bağlamda Mahan'ın katı bir coğrafi determinist (gerekirci) olmadığını söyleyebilir, coğrafyanın harekete geçirilmesinde üzerinde yaşayan insanların etkili olduğu yorumunu yapabiliriz.

Mahan'ın Deniz Hakimiyeti Teorisi'nin tarihsel süreç içerisinde Amerikan dış politikasında nasıl pratiğe geçirildiğini Prof. Ahmet Davutoğlu'ndan dinleyelim;

Modern Amerikan stratejisinin en önemli isimlerinden olan Amiral Mahan 1904 yılında Birinci Roosevelt'e stratejik önerilerini sundu ve Amerika için beş temel ilke belirledi. Bir, Panama Kanalı'nı açacaksınız dedi. Birkaç yıl sonra açtılar. Panama öyle önemli bir konumdaki, Amerika'nın Atlantik ve Pasifik kıyılarını tutuyor. İki, Karayipleri kontrol edeceksiniz dedi. ABD o günden bugüne Karayipler bölgesini denetimi altında tutmaya özel bir önem verdi ve bunun için III. Dünya Savaşı'nı bile Küba'da 1962 tarihinde göze aldı. Üçüncüsü, Hawaii Adası'nı işgal edeceksin dedi. O da yapıldı. Böylece Pasifik'e uzanıldı. Bunlar yapıldı ama diğer iki tanesi çok önemli. Bir, savaşı sürekli Amerika kıtasının uzağında tutacaksınız. Önemli bir ilkedir bu. Savaşı Amerika'ya yaklaştırmayacaksınız. İkincisi de savaşı oralarda Avrupa ve Avrasya'da tutmak için büyük donanmalarla ve askeri güç ile açık okyanusları kontrol altında tutacaksınız.²⁵ Bu prensipler bugün de ABD için geçerliliğini korumaktadırlar.

1974 yılında Senato Kararı ile başlatılan *Milli Okyanus Politikası Çalışması* (National Ocean Policy Study) sonunda tesbit edilen, ABD'nin uzun vadeli okyanus politikasının deniz araştırmalarını ve bunların dünya çapındaki ekonomik yansımalarını ilgilendiren ana unsurlar şunlardır;

- Denizde gelişebilecek çıkar çatışmaları dahilinde, dünya çapındaki ABD menfaatlerine ve vatandaşlarına yönelik değişik tehditleri karşılamak için, doktrin ve stratejik bir yapıya ihtiyaç bulunmaktadır. ABD, dünya barışının korunması ve uluslararası istikrarın sağlanması yönünde okyanus boşluklarının stratejik potansiyelinden istifade etmelidir.

- ABD, dünya pazarlarındaki uzun vadeli refahını sağlayacak, kendi rekabetçi tutumunu yeniden canlandırmak, kritik ticari dengeleri değiştirmek, doları istikrara kavuşturmak, ekonomiyi canlandırmak için okyanusların toplam ekonomik potansiyelini araştırmalıdır. Bu, okyanusların tamamının kullanılmasını ve denizin kaynaklarının yeniden tesbitini kapsamaktadır.

- ABD, okyanusların, insanlığın ilerlemesindeki payının kendi vatandaşlarınca anlaşılmasını sağlamak için, her seviyedeki ABD okullarında genel okyanus eğitimi

²⁴Nejat Tarakçı, a.g.e., s. 155.

²⁵Ahmet Davutoğlu, *Küresel Bunalım*, İstanbul, Küre Yayınları, 24. baskı, 2011, ss. 25- 26.

programlarını yürürlüğe koymalıdır.

- Bir ulus, denizlerde meydana gelen kaza ve krizlerin, ulusal ve uluslararası problemlerin çözüm yollarını, bılmak bilmeyen okyanus araştırmaları yoluyla, geleceğin okyanus sınırlarının tam olarak belirlenmesi ile bulabilir ve bu sayede kendisini güvende hissedebilir.
- ABD politikası, ABD'yi enerji alanında kendi kendine yeterli hale getirmek için, denizdeki bütün enerji kaynaklarına yönelmeyi içermektedir. Fosil yakıt ihtiyaçlarının karşılanması dışında, nükleer güç ile çalışan ABD Deniz Gücünün hareket yeteneğinin idamesini sağlayacak, exotic- yakıt geliştirilmesi ve yeni tahrik sistemleri de bu kapsama girmektedir.²⁶

Obama yönetimi döneminde dışışleri bakanlığı görevinde bulunan Hillary Clinton (2009-2013), 2011 yılında Foreign Policy dergisinde yayınlanan " America's Pacific Century "²⁷ isimli makalesinde ABD'nin önceliğinin kademeli olarak Ortadoğu'dan Asya- Pasifik'e kayması gerektiğini söylüyordu. ABD Savunma Bakanlığı'nda bu görüşe paralel olarak gelecek on yıl içerisinde dünya sularında bulunan bütün Amerikan deniz güçlerinin en az % 55'inin Pasifik'e konuşlandırılacağını belirtiyordu.

Sonuç olarak, Amiral Mahan'ın " *Denizlere hakim olan bir devlet tüm dünyaya hakim olur* " jeopolitik tekerlemesi şeklinde özetlenebilecek olan Deniz Hakimiyeti Teorisi Amerikan dış politikasını en çok etkileyen teorilerden biridir ve belki de en önemlisidir. ABD'nin bugün dünya üzerinde tek süper güç olarak bulunuyor olması Amerikan devletinin denizler üzerindeki gücünün başka bir güç ya da güç blokları tarafından dengelenememiş olmasına bağlanabilir.

2.2. Kenar Kuşak (Rimland) Teorisi ve Nicholas John Spykman

Amerikalı Profesör Nicholas J. Spykman (1893- 1943) jeopolitik düşünceleri ile II. Dünya Savaşı sonrası Amerikan dış politikalarının mimarı olarak kabul edilmektedir. Hollanda asıllı bir göçmen olan Spykman, 1913- 1920 yılları arasında Yakındoğu, Ortadoğu ve Uzakdoğu'da gazetecilik yapmış ve 1923- 1925 yıllarında California Üniversitesi'nde uluslararası ilişkiler dersleri vermiştir. Yale Üniversitesi tarafından 1935 yılında kurulan Uluslararası Araştırmalar Enstitüsü'nün ilk yöneticisidir.²⁸

Spykman'ın jeopolitik üzerine olan düşüncelerini iki temel eserinde görmek mümkündür. 1942 yılında Yale Üniversitesi tarafından yayınlanan **America's Strategy in World Politics** (Dünya Politikasında Amerikan Stratejisi) isimli kitabında devletlerarası ilişkilerdeki güç kullanımı ve güç dengesi siyasetini incelemiştir. Spykman, jeopolitik üzerine olan görüş ve analizlerini 1942 sonbaharında Yale Üniversitesi'nde verdiği bir konferansta dile getirmiştir. Bu konferanstaki konuşmalarını kitaplaştırmadan 26 Haziran 1943 yılında ölmesi üzerine Yale Uluslararası Araştırmalar Enstitüsü'ndeki çalışma arkadaşları bir araya gelerek Spykman'ın konferans notlarını kitap haline getirmişlerdir. **The Geography of Peace** (Barışın Coğrafyası) isimli bu kitap Yale Üniversitesi tarafından 1944 tarihinde yayınlanmıştır. İngiliz jeopolitikçi Mackinder'in *Heartland* teorisine karşılık Spykman *Rimland* teorisini bu kitapta ortaya koymuştur.

Spykman, doğal kaynakları ve nüfus yoğunluğu sebebi ile tarihin kuzey yarımkürede,

²⁶Nejat Tarakçı, *Türkiye Merkezli Jeopolitik Analizler*, İstanbul, TASAM Yayınları, 2014, ss. 400- 401.

²⁷Hillary Clinton, " America's Pacific Century ", **Foreign Policy**, October 11 2011.

²⁸Yılmaz Tezkan, M. Murat Taşar, *a.g.e.*, s. 126.

ekvator çizgisinden uzak ılıman iklimlerde yazıldığını, ABD'nin kuzey yarımkürede yer alan kıta büyüklüğündeki zengin toprakları ile çok şanslı bir coğrafyada bulunduğunu, Kanada ve Meksika gibi siyaseten zayıf devletlere komşu olduğunu, her iki okyanusa bakan cepheleriyle dünya deniz yollarına kolaylıkla ulaşabileceğini ancak tüm bu avantajlarına rağmen Batı Avrupa ve Doğu Asya kıyıları arasında kaldığını, diğer bir deyişle ABD'nin Avrasya tarafından kuşatılmış olduğunu söylemiştir.²⁹

Spykman, ABD'nin Batı yarı küresindeki hakimiyetini şöyle açıklamıştır; " Tarih bize nazik davrandı; coğrafya bizi büyük ölçüde kolladı; fırsatlar çok iyi değerlendirildi ve sonuçta ülkemiz bugün Yeni Dünya'nın en önemli siyasi varlığı oldu. Coğrafi ve stratejik faktörler, ham maddeler ve nüfus yoğunluğu, ekonomik yapı ve teknolojik gelişme, bütün bunlar Amerika'nın Batı yarı küresinde hegemon bir duruma gelmesine yardımcı olmuştur. "³⁰

Barışın Coğrafyası adlı eserinde Spykman, Mackinder'in Kara Hakimiyet Teorisi (Heartland) ile aynı coğrafi değerlendirmeleri kullanmış ancak Mackinder'in Heartland'ı çevreleyen iç/ kenar hilal bölgesinin önemini küçümsediğini ileri sürmüştür. Mackinder'in Heartland (Kalpgah) Teorisi'ndeki³¹ jeopolitik tekerlemesi şöyledir; **Who rules East Europe commands the Heartland, who rules the Heartland commands the world-island, who rules the world-island commands the world** (Doğu Avrupa'ya hakim olan Kalpgah'a hükmeder, Kalpgah'a hakim olan Dünya Adası'na hükmeder, Dünya Adası'na hakim olan Dünyaya hükmeder). İşte tam bu noktada Spykman, meslektaşı Mackinder'in yanıldığını düşünmekte ve şöyle demektedir; Avrasya'nın asıl güç potansiyeli sadece Kalpgah'ta değil aynı zamanda bunu çevreleyen ülkeler kuşağında yani kendi deyimi ile Kenar Kuşak (Rimland) tadır. Bu bağlamda Spykman'ın jeopolitik tekerlemesi şöyledir; **Who rules Rimland countries commands Eurasia, who rules Eurasia controls destiny of the world** (Kenar Kuşak ülkelerine hakim olan Avrasya'ya hükmeder, Avrasya'ya hükmeden dünyanın kaderini kontrol eder).³² Spykman'ın Rimland kuşağında yer alan ülkeler Batı Avrupa'dan başlamakta Türkiye, Irak, İran, Pakistan, Afganistan, Hindistan, Çin ve Kore'yi içine almaktadır. O'na göre bu ülkelerin yer aldığı bölge kara kuvveti ile deniz kuvveti arasında bir tampon bölgedir.

Spykman'ın jeopolitik düşünce ve analiz dünyasına göre savaş sonrası Avrupa coğrafyası üzerinde üç politik durumun gerçekleşmesi muhtemeldir;

1. Bu muhtemel durumlardan birincisi bir Avrupa Birleşik Devletleri'nin ortaya

²⁹Bülent Ulaş, *a.g.e.*, ss. 56- 57.

³⁰Nejat Tarakçı, *Devlet Adam...*, s. 182.

³¹Halford John Mackinder'in Kara Hakimiyeti Teorisi ve Heartland kavramsallaştırması için bkz. Halford John Mackinder, " The Geographical Pivot of History ", *Geographical Journal*, Volume: 23, Number: 4, April 1904.

³²Nicholas J. Spykman, *The Geography of the Peace*, New York, Harcourt Brace and Company, 1944, p. 43.

çıkmasıdır.

2. İkinci muhtemel durum, bir veya iki devletin hegemonyasındaki bir Avrupa oluşumudur.

3. Üçüncü muhtemel durum ise, güçlerin tam eşitliğine dayanan istikrarsız bir Avrupa'dır.

Avrupa coğrafyasının muhtemel durumlarını bu şekilde sıraladıktan sonra Spykman, Amerikan dış politikasına karar verecek olan elit beyinler için şu görüş ve önerilerini sunmaktadır;

- Bir Avrupa Federasyonu fikri, ABD'nin teşvik edeceği rasyonel bir fikir değildir. Bütünleşmiş bir güç değil, dengede tutulan ayrı ayrı güçler Amerika'nın çıkarlarına uygundur. Federal ve bütünleşmiş bir Avrupa, bir Atlantik gücü olarak ABD'nin önemini büyük ölçüde azaltacak ve Batı Yarı Küresindeki pozisyonunu zayıflatacak bir gücü bir araya getirecektir.
- Eğer ABD'nin savaş sonrası düşündüğü hedef, birleşik bir Avrupa'nın meydana getirilmesi ise, Amerika yanlış tarafa savaşmaktadır. Hitler'e yapılacak yardım, Atlantik ötesinde entegre olmuş bir Avrupa'nın oluşmasına en kestirmeden giden yoldur.
- Eğer ABD'nin çıkarları bütünleşmiş/ federal bir Avrupa'nın oluşmasının engellenmesini gerektiriyorsa, Avrupa'da bir veya iki devletin hakim duruma gelmesi engellenmelidir.
- Savaş sonrası dönemine Avrupa iki veya üç büyük devletle girecektir. Bu devletler; Büyük Britanya, Almanya ve Sovyetler Birliği (Rusya) olacaktır. Portekiz, İspanya, Fransa, İtalya, İsveç, İsviçre ve diğer devletler tali derecede güç statüsüne sahip olacaklardır. En büyük güçlük, Almanya ve Rusya'yı dengelemekte görülmektedir.
- Müttefikler savaştan zafer ile çıktıkları takdirde Sovyetler Birliği dünyanın en büyük savaş potansiyeline sahip sanayi devletlerinden biri olacaktır.
- Almanya tamamen yok edilmediği sürece, I. Dünya Savaşı'ndan sonra görüldüğü gibi etkili bir askeri güç olmaya devam edecektir. En kolay çözüm, sınırları Almanya ve Rusya'yı komşu yapacak şekilde çizmektir. Bu mümkün olmayacaksa, bu iki ülke arasında Baltık Denizi'nden Akdeniz'e uzanan bir Doğu Avrupa Federasyonu yerleştirmektir.
- ABD için, her seferinde ülkesine geri dönüp, daha sonra büyük kuvvetler ile Avrupa güç bölgesine gelmektense, bu bölgede az da olsa askeri varlığını muhafaza etmek daha ucuz gelecektir. Bu Avrupa güç bölgesinin, ABD'nin dışarıdan katılacağı bölgesel bir Milletler Topluluğu oluşturması desteklenmelidir. Böyle bir topluluk, Avrupa'nın politik işlerine devamlı olarak katılmanın yegane yoludur. Avrupa'da güç dengesinin muhafaza edilmesi için ABD'nin bölgede kuvvet bulundurması gereklidir.³³

İngiltere, Spykman'ın jeopolitik görüşleri içerisinde özel bir konuma sahip olmuştur. O'na göre İngiltere, Avrupa'dan Kuzey Amerika'ya yapılabilecek bir saldırıda tampon devlet işlevi görecek, İngiltere'nin Avrupa ile siyasi birlik içinde hareket etmesi ABD'nin gücünü nispi olarak zayıflatacak, ABD'nin Avrupa'da etkili bir askeri hareket yürütebilmesi için İngiltere'ye ihtiyaç vardır ve ABD açısından İngiltere ile ittifak zorunludur.

³³Nejat Tarakçı, *Küresel Sistemde Dış Politika Stratejileri: Klasik Diplomasiden Jeopolitik Diplomasiye*, İstanbul, TASAM Yayınları, 2012, ss. 60- 61.

Bu jeopolitik düşünce ve analizlerinden hareket ile Spykman, Amerikan devletine, kenar kuşak üzerinde bulunan memleketlerde hakim bir kuvvetin kurulmasına engel olunması yönünde dış politika tavsiyeleri vermiştir. ABD'nin ulusal güvenliği için Avrasya coğrafyasının tek bir gücün hakimiyeti altına alınması girişimlerinin engellenmesi üzerinde ısrarla durmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrasında ABD, entellektüel fikir babalığını Spykman'ın yaptığı Kenar Kuşak Teorisi'ni uygulamaya koymuş ve Sovyetler Birliği'ne karşı çevreleme politikasını (containment policy) başlatmıştır. 1947 tarihli George F. Kennan'ın *Mr. X* imzalı makalesinde şöyle deniyordu; " Dünya güç şemasındaki her boşluğu doldurmak mantığı üzerine kurulu Sovyet politikası, sistemin devamı için dış dünyaya yönelik düşmanlığı kullanmaktadır ve Sovyet yayılmacılığının önünü ancak çevreleme ile geçmek mümkündür."³⁴ Çevreleme politikası ise Spykman'ın belirttiği Kenar Kuşak coğrafyası üzerinden uygulanacaktır.

Özdağ'a göre; Kenar Kuşak Teorisi, Deniz ve Kara Hakimiyet Teorilerini Amerikan faydacılığına uygun bir şekilde birleştiren ve Avrasya'nın Kalpgahında yerleşerek ABD'ye hasım olabilecek büyük güce karşı oluşturulması mümkün koalisyonları öneren bir yaklaşımdır.³⁵

1945 sonrası Amerikan dış politikasında etkili olan Kenar Kuşak Teorisi'nin pratikleri şu şekilde sıralanabilir;

- Almanya, ABD ve SSCB'nin işgali ile ikiye bölünmüş, Japonya ise tarihte ilk ve tek defa kullanılan atom bombaları ile yerle bir edilmiştir. Böylece ABD'nin olası bir Batı Avrupa ve Doğu Asya devletleri tarafından yani Avrasya kuşatmasından kurtarılması amaçlanmıştır.
- Avrupa güç bölgesine politik olarak nüfuz edebilmek ve Avrupa coğrafyasına yapılacak bir müdahale olasılığı karşısında bölgede askeri varlık olarak konuşlanmak için 1949 yılında Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü(NATO) kurulmuştur.
- Sovyetler Birliği'ne karşı Çevreleme/ tahdit politikası izlenmeye başlanmıştır. Sovyetlerin üzerinde ikamet ettiği Heartland'ı çevrelemek ve kontrol etmek için Rimland kuşağı üzerinde NATO ile Norveç'ten Türkiye'ye, CENTO ile Türkiye'den Pakistan'a ve SEATO ile Pakistan'dan kuzeyde Filipinler ile güneyde Yeni Zelanda'ya uzanan ve stratejik olarak birbirine eklenen bir stratejik kuşatma hattı oluşturmuştur.³⁶
- Soğuk Savaş döneminde Kore ve Vietnam coğrafyalarına doğrudan askeri olarak müdahale etmiştir. 2001 yılında Heartland ve Rimland'ın kesişim noktasında bulunan Afganistan'ı ve 2003 yılında ise Irak'ı işgal etmiştir.
- İngiltere ile stratejik ortaklık kurulmuş ve ilişkiler geliştirilmiştir.
- 1991 tarihinde SSCB'nin tarihe karışması sonrası sistemde tek süper güç olarak kalan ABD, 70 yıl önceki Spykman'ın verdiği tavsiyelere hala uymakta ve Avrupa, Ortadoğu, Asya- Pasifik bölgelerinde yani Avrasya'da güç dengesi siyaseti izlemektedir.

2.3. Hava Hakimiyeti Teorisi ve Alexander P. De Seversky

³⁴X, " The Sources of Soviet Conduct ", *Foreign Affairs*, Volume: 25, Number: 4, July 1947, pp. 852- 868.

³⁵Muzaffer Özdağ, *a.g.e.*, s. 3.

³⁶Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul, Küre Yayınları, 2001, s. 105.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra hava gücü ile ilgili olarak en çok yankı yapan kuramsal çalışma, İtalyan General Giulio Douhet'e aittir. 1921 tarihinde yazdığı **The Command of the Air** (Hava Hakimiyeti) isimli çalışmasında Douhet, karşı tarafın kentlerine yapılacak hücumlar ile sivil halkın teröze edilmesi ve ulusal savunma gücünün kırılmasını savunuyordu. Bunun için hava kuvvetleri, ordu ve donanmadan ayrı bir güç olarak örgütlenmeliydi. Douhet şöyle demektedir; " Düşmanı yenmek için düşman hatlarını yarmak artık geçerli değildir. Uçak, artık cephenin üzerinden basitçe atlayarak düşman komuta ve kontrol merkezlerini, endüstri ve nüfus merkezlerini bombalayıp düşmanı saf dışı bırakabilir. Düşmanın moralini böylece tamamen yıktıktan sonra hızlı ve etkili bir zafer kazanılabilir. " ³⁷ Douhet, resmen jeopolitik bir teori ortaya koymamakla birlikte, O'nun jeopolitik tekerlemesi şöyledir; " havaya hakim olan zaferi elde eder. "

Hava hakimiyeti jeopolitik teorisinin gelişmesinde her ne kadar Douhet öncülük yapmışsa da ilk kez bir stratejist hava gücüne dayanan jeopolitik dünya görüşünü etkin bir şekilde savunmuştur. Bu, 1894 tarihinde Rusya'da doğan 1927 yılında Amerikan vatandaşlığına kabul edilen, uçaklarda bombaların hedefe isabeti için kullanılan dünyanın ilk tam otomatik aracını yapan ve Cumhuriyet Havacılık Şirketi'ni kuran Alexander P. De Seversky (1894-1974) dir.

Seversky'nin özellikle iki kitabı Amerikan dış politikasına yön veren beyinler üzerinde büyük bir etki bırakmıştır. Bu kitaplardan ilki 1942 yılında yayınlanan **Victory Through Air Power** (Hava Gücü Aracılığıyla Zafer) dir. Bu kitabında, savaş sırasında yeniden gözden geçirdiği deniz gücünün çöküşünü açıklamış, müttefik kuvvetler tarafından hava gücüne yetersiz ölçüde dikkat gösterilmesini üzüntü ile karşılamış ve zafer için hava gücü aracılığıyla tamamen yeni bir strateji ve organizasyon önermiştir. İkinci kitabı, 1950 yılında yayınlanan **Air Power: Key to Survival** (Hayatta Kalmanın Anahtarı: Hava Gücü) dir. Seversky bu kitabında kara ve deniz gücünün hava gücüne bağımlı olduğunu üstüne üstüne basa basa ifade etmiştir. ABD için etkili bir hava üstünlüğünün gelişiminde ısrar etmiştir.³⁸

Hava Hakimiyeti Teorisi'ni Amerikan dış politikası pratiklerinde sıkça görmek mümkündür. Soğuk Savaş dönemi boyunca Seversky'nin tavsiyelerine uyularak ABD ve onun sadık müttefiki Kanada, SSCB'nin Kuzey Kutbu üzerinden yapabileceği bir saldırıya karşı, en kısa yoldan Kuzey Amerika'yı savunmak için büyük bir masrafla üç radar istasyonu ve Alaska ile Kanada arasına hava üsleri kurmuştur. Soğuk Savaş sonrası süreçte de ABD hava gücüne önem vermiş ve hava gücünü barındıran savunma harcamalarını artırmıştır. Hava gücünün son pratiklerini ise 2012 Libya operasyonu (Kaddafi, NATO'nun hava gücüne karşı etkili olamamış ve yönetimden düşmüştür) ve 2015 yılında IŞİD terör örgütüne karşı başlatılan hava operasyonlarında görmek mümkündür.

2.4. Uzay Hakimiyeti Teorisi ve Everett C. Dolman

Teknolojik gelişmeler sayesinde insanoğlunun bilinmezlikler diyarı ya da mistik olanın mekanı olan uzaya yönelik olan ilgisi artmış ve insanoğlu uzayın sunduğu geniş imkanlardan yararlanmaya başlamıştır. Uzay, uydu, bilgisayar ve haberleşme alanlarında yaşanan gelişmeler ile birlikte devletler de güvenliklerini sağlamak için uzaya özel bir önem atfetmeye başlamışlardır. Bu devletlerin başında da tabikide teknolojik olarak en gelişmiş devlet olan dünyanın süper gücü ABD gelmektedir.

³⁷Nejat Tarakçı, a.g.e., ss. 192- 193.

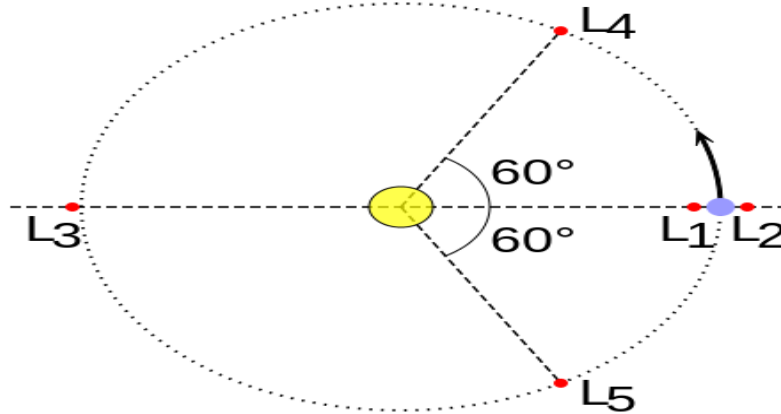
³⁸Bilal Karabulut, *Strateji, Jeostrateji, Jeopolitik*, Ankara, Barış Kitabevi, 2. Baskı, 2013, s. 57.

ABD'de uzay çalışmaları 1945 yılında Wernher von Braun ve 457 bilim adamının Amerika'ya götürülmeleri ile başlamıştır. İlk uyduları olan Explorer I'i 31 Ocak 1958 tarihinde uzaya fırlatmışlardır. Bu uydu vasıtası ile ilk olarak dünya çevresindeki radyasyon kuşağı keşfedilmiştir. Bu kuşağa, adı geçen buluşu yapan Amerikalı bilim adamı Van Allen'in adı verilmiştir. Bundan 5 ay sonra aynı yıl içinde National Aeronautics and Space Administration- NASA - (Ulusal Havacılık ve Uzay İdaresi) kurulmuştur. NASA'nın kuruluşu ile ABD'de sivil ve askeri uzay faaliyetleri birbirlerinden ayrılmıştır.³⁹

Amerikalı Everett C. Dolman uzayın kontrolü konusunda sistematik bir yaklaşım geliştirmiş ve buna *astropolitik* adı verilmesini tavsiye etmiştir.⁴⁰ Astropolitik, Mackinder'in teorisine nazire olarak uzayın jeopolitik bölgelerinin belirlenmesi ile işe başlamakta ve uzayı dört farklı bölgeye ayırmaktadır. Bu bölgeler şunlardır;

- Yeryüzü/ Dünya: Bu bölge, yeryüzü ve çevresindeki atmosferdir.
- Dünya Uzayı: Bu bölge, atmosferin sınırı ile 36000 km. yükseklik arasındaki bölgedir.
- Ay Uzayı: Ay yörüngesi ile Dünya Uzayı üst sınırı arasındaki bölgedir.
- Güneş Uzayı: Ay yörüngesinin ötesindeki ve güneş sistemindeki her şeyi içermektedir.⁴¹

Dolman, yeryüzünde ve dış uzayda belli bölgeleri kontrol eden bir devletin dünya hakimiyeti konusunda mutlak bir avantaj sağlayacağını iddia etmiştir. Bu bağlamda Dolman'ın jeopolitik tekerlemesi şu şekildedir; Uzaya hakim olan Dünya'ya hakim olur, Ay'a hakim olan uzaya hakim olur, L- 4 ve L- 5 bölgelerine hakim olan da Dünya- Ay yörüngesine hakim olur.⁴²

Kaynak:

https://en.wikipedia.org/wiki/Space_geostrategy#/media/File:Lagrange_very_massive.svg

Dünya egemenliği için sürdürülen mücadeleye kara, deniz ve havadan sonra dördüncü güç olarak uzay da girmiştir. Dünya egemenliği için çalışan ABD uzay alanındaki

³⁹Bilal Karabulut, *a.g.e.*, ss. 89- 90.

⁴⁰Everett C. Dolman, " Uzay Çağında Jeostrateji: Astropolitik Bir Çözümleme ", *Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya*, ss. 111- 142.

⁴¹Yılmaz Tezkan, M. Murat Taşar, *a.g.e.*, ss. 162- 163.

⁴²Veli Yılmaz, " Uzay Egemenliğinin Anahtarı Afrika ", *Cumhuriyet Gazetesi Strateji Eki*, 31 Ocak 2005.

çalışmalarını sürdürmekte ve uzay ile ilgili politikalar geliştirmektedir. Bu bağlamda ilk Amerika Uzay Politikası raporu 11 Mayıs 1978 tarihinde dönemin Amerikan başkanı Jimmy Carter tarafından yayınlanmıştır. Daha sonralarda sırasıyla; 4 Temmuz 1982'de Ronald Reagan, 2 Kasım 1989'da Baba Bush, 19 Eylül 1999'da Bill Clinton ve 31 Ağustos 2006 tarihinde Oğul Bush tarafından hazırlanan Amerikan Uzay Politikası devreye girmiştir.⁴³

En son olarak ise ABD'nin ilk siyahi başkanı Barack Obama tarafından 14 sayfalık Ulusal Uzay Politikası belgesi 2010 yılının Haziran ayında yayınlanmıştır. Obama, belgenin giriş kısmında şöyle demektedir; " ABD, uzay politikasında sadece insanoğlunun uzaya erişiminin güçlendirilmesi ile ilgilenmemekte, uzayı aynı zamanda ABD'nin dünyadaki hegemon konumunu pekiştirmek adına önemli bir alan olarak görmektedir. " Uzay ile ilgili belgedeki temel hedefler şöyle sıralanmaktadır; (1) uzaydaki istikrarı güçlendirmek (2) uzay araçlarının dayanıklılığı ve güvenliğini artırıcı önlemler almak (3) uzay ile ilgili faaliyette bulunan yerel endüstrinin rekabet gücünü ve verimliliğini artırmak (4) dünyanın ve güneş sisteminin uzay tabanlı olarak gözlemlenmesini sağlamak.⁴⁴

Oğul Bush yönetimine klavuzluk eden yeni- muhafazakar isimler tarafından Eylül 2000 yılında yayınlanan *Rebuilding America's Defenses: Strategy, Forces and Resources for a New Century* adlı raporun Uzay ve Siber Uzay adlı bölümündeki şu tavsiyeler dikkat çekmektedir; ABD için uzay şu anda kara, deniz ve havadaki operasyonların ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir... Uzayın sınırsız kullanımı Birleşik Devletlerin ana stratejik çıkarlarından biri haline gelmiştir... Uzayın kullanımını kaybetmek Birleşik Devletler için yıkıcı olabilir...Uzayın kontrolü göz ardı edilebilir bir konu, isteğe bağlı bir ekstra değildir... ABD silahlı kuvvetleri için askeri üstünlük iddiasını sürdürmek, uzayı kontrol altında tutmakla mümkün olacaktır... Uzaya erişim, uzay ortamında operasyon yapabilme yeteneği ve diğer ülkelerin uzayı kullanmasını denetlemek askeri stratejimizin asli bir unsuru olmalıdır.. Amerika uzaydaki etkinliğini koruyamazsa küresel askeri operasyonlar yapma yeteneği zora girecek, operasyonların maliyeti artacak ve potansiyel tehlikeler daha da fazlaşacaktır.⁴⁵ Ayrıca, Donald Rumsfeld Ocak 2001 yılında kendi adı ile anılan raporda şöyle diyordu; ABD, uzay sistemine yönelik ani bir saldırıyı uzayın " Pearl Harbor "ı olarak kabul edecek ve böylesi bir saldırıya çok sert bir yanıt verecektir.

2.5. Tarihin Sonu (The End of History) Tezi ve Francis Fukuyama

Japon asıllı Amerikan Siyaset Bilimci Francis Fukuyama (1952-), SSCB'nin parçalanmasının artık an meselesi olduğu 1989 yılında Chicago Üniversitesi'nde verdiği " Tarihin Sonu " başlıklı konferansı önce makale⁴⁶ sonra ise kitap⁴⁷ şeklinde yayınlamıştır. Bu çalışmalarında Fukuyama, Hegelci bir tarih okuması yapmış ve Batılı liberal demokrasinin insanlığın evrimindeki son noktayı temsil ettiğini iddia etmiştir. Yani O'na göre, liberal demokrasi " insanlığın ideolojik evriminin nihai noktası " ve " nihai insani hükümet biçimi "ni temsil etmektedir.

Fukuyama'nın tespitlerinden bir tanesi de şudur; Diğer hükümet biçimleri yani komünizm, faşizm vs., sonunda kendi çöküşlerine yol açan büyük eksikliklere ve akıldışı bir takım

⁴³Fuat İnce, Melih Kanaslan, " Uzay Tabanlı Güvenlik Çalışmaları ", *Havacılık ve Uzay Teknolojileri Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 3, 2008, s. 43.

⁴⁴" National Space Policy of the United States of America ", 28 June 2010.

⁴⁵" Rebuilding America's Defenses: Strategy, Forces and Resources for a New Century ", *The Project for the New American Century*, September 2000.
<http://www.informationclearinghouse.info/pdf/RebuildingAmericasDefenses.pdf>

⁴⁶Francis Fukuyama, " The End of History ", *The National Interest*, Number: 16, Summer 1989.

⁴⁷Francis Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, çev. Zülfü Dicleli, İstanbul, Gün Yayıncılık, 1999.

özelliklere sahipken, Batılı liberal demokrasi çarpıcı bir şekilde bu tür temel iç çelişkileri bünyesinde barındırmamakta ve bu sebepten dolayı nihai insani hükümet etme biçimi özelliğine kavuşmaktadır..

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin şu andaki Başbakanı olan Prof. Ahmet Davutoğlu Fukuyama'nın Tarihın Sonu adlı tezi ile ilgili şu yorumu yapmaktadır; " Tarihın Sonu tezi insanlara bir şey göstermek istiyordu: Batı medeniyeti en uç zirveye ulaştı ve bu anlamda doğrusal ilerleyen tarihin sonuna gelindi. Bu sonucun gizli önermesi ise aslında insanların ulaşabileceği en mükemmel rasyonel, siyasal düzene ulaşılmış olması. Buradan da şu sonuç çıkıyordu: Bu rasyonel siyasal düzenin kurucuları ve koruyucuları iyi, buna karşı çıkanlar ise kötüdür. Bush bunu iyiler ve kötüler şeklinde ifade etti. "⁴⁸ Ayrıca Davutoğlu şunları söylemeyi de ihmal etmiyordu; " İnsanoğlunun en temel arayışı ontolojik güvenlik ve özgürlüktür. " Yani bizim buradan çıkaracağımız sonuç, insanoğlunun temel arayışı son bulmadan Tarihın Sonu gelmeyecektir.

Tarihın Sonu teorisinin Amerikan dış politikasındaki pratiklerini Soğuk Savaş sonrası süreçte " Demokratikleş(tir)me " uygulamalarında görmek mümkündür. Özellikle Oğul Bush döneminde Ortadoğu coğrafyasına yönelik olarak ortaya atılan Greater Middle East Initiative (Genişletilmiş Ortadoğu İnisiyatifi) projesinin ideolojik arka planını Tarihın Sonu tezinde görmek mümkündür. Projenin hedefi olan Ortadoğu coğrafyasını " nihai aşama olan Batılı modernleş(tir)me/ demokratikleş(tir)me ", Tarihın Sonu tezi ile doğrudan bağlantılıdır. Yani ABD'nin 21. yüzyıl stratejilerinden biri olan " *demokrasi cihadı* "nın entellektüel anlamda fikir babası Francis Fukuyama, kutsal kitabı ise *The End Of History and the Last Man* dir.

2.6. Medeniyetler Çatışması (The Clash of Civilizations) Tezi ve Samuel P. Huntington

Yirminci yüzyılın en iyi siyaset bilimcilerinden Harvard Üniversitesi'nin en tanınmış uluslararası ilişkiler uzmanı Amerikalı Samuel P. Huntington (1927- 2008) 1993 yılının yaz aylarında Amerikan dış politika çevrelerinin etkili dergisi olan Foreign Affairs'da ***The Clash of Civilizations?***⁴⁹ adlı makalesini kaleme aldığında tüm dünyadan tepkileri üzerine çekmiştir. Gelen yoğun tepkiler üzerine Huntington çalışmasını derinleştirmiş ve 1996 yılında ***The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*** (Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması)⁵⁰ adlı bir kitap yayınlamıştır.

Huntington 1993 yılındaki makalesinin birinci sayfasında Soğuk Savaş sonrası dönemin dünya siyasetini anlamaya yönelik paradigmasını şu şekilde sunuyordu: " Benim varsayımım şu ki (Soğuk Savaş sonrası) dünyada çatışmaların temel sebebi ne ideolojik ne de ekonomik kaynaklı olacak. Dünya toplumları arasındaki büyük bölünmelerin ve çatışmanın başlıca sebebi kültürel kökenli olacak. Ulus devletler, uluslararası siyasette temel aktörler olarak kalmaya devam edecekler, fakat küresel siyasetin başlıca çatışmaları farklı medeniyetlere ait milletler ve gruplar arasında meydana gelecek. Küresel siyasete medeniyetler çatışması hükmedecek."⁵¹

Huntington 1996 yılında yayınlanan kitabında ise şöyle demektedir; " Medeniyete dayalı bir

⁴⁸Ahmet Davutoğlu, *Küresel Bunalım*, s. 70.

⁴⁹Samuel P. Huntington, " The Clash of Civilizations ", *Foreign Affairs*, Volume: 72, Number: 3, Summer 1993, pp. 22- 49.

⁵⁰Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York, Simon& Schuster, 1996.

⁵¹Samuel P. Huntington, *a.g.m.*, p. 22.

dünya düzeni ortaya çıkmaktadır: Kültürel yakınlıkları paylaşan toplumlar birbirleri ile işbirliği yapmakta, toplumları bir medeniyetten öbürüne geçirme çabaları başarısız olmakta ve ülkeler kendi medeniyetlerinin çekirdek ya da önde yer alan devletleri etrafında kümelenmektedirler. ⁵²

Huntington'un tezi, klasik jeopolitikçilerin coğrafyaya dayalı teorilerinden ayrılarak, devletlerarası mücadelede kültürel paradigmayı ön plana çıkarmaktadır. Huntington çalışmalarında dünyayı; Batı, İslam, Konfüçyüs, Japon, Slav- Ortodoks, Latin Amerika, Hint ve Afrika medeniyetleri olmak üzere toplam sekiz medeniyete ayırmış ve bu medeniyetlerden " Batı- İslam- Konfüçyüs " olanları arasında küresel siyasetin cereyan edeceğini salık vermiştir.

Huntington'a göre geleceğin tehlikeli çatışmaları, muhtemelen Batı'nın kibri, İslam'ın hoşgörüsüzlüğü ve Çinlilerin aşırı inatçılığı ve iddiacılığı arasındaki etkileşimden kaynaklanacaktır. İslam ve Konfüçyüs medeniyetleri Batı medeniyetine meydan okuyacaklardır... Etkenler karışımı, 20. yüzyıl sonlarında İslam ve Batı arasındaki çatışmayı artırdı. Birincisi, Müslüman nüfus artışı, İslamcı davalara katılan, komşu toplumlara baskı yapan ve Batı'ya göç eden çok fazla sayıda işsiz ve hoşnutsuz genç insan üretti. İkincisi, İslami Diriliş, Müslümanlara, Batı'nınkiler ile kıyaslandığında, kendi medeniyetlerinin ve değerlerinin ayırıcı nitelikleri ve önemine güven tazelemelerini sağladı. Üçüncüsü, Batının kendi değerlerini ve kurumlarını evrenselleştirme, askeri ve ekonomik üstünlüğünü koruma ve Müslüman dünyasındaki çatışmalara müdahale etme doğrultusundaki eşzamanlı çabaları, Müslümanlar arasında güçlü bir öfke doğmasına yol açtı. Dördüncüsü, komünizmin çöküşü, Batı ve İslam'ın ortak düşmanını ortadan kaldırdı ve her birinin, diğerini büyük tehlike olarak algılamasına yol açtı. Beşincisi, Müslümanlar ve Batılılar arasında giderek artan ilişki ve kaynaşma, her ikisinde de kendi kimliklerine ve birbirlerinden nasıl farklılaştıklarına dair yeni bir hassasiyet uyandırdı. Hem Müslüman hem de Hıristiyan toplumlar içinde, diğerine gösterilen hoşgörü, 1980'lerde ve 1990'larda keskin bir biçimde azaldı. ⁵³

Huntington kitabının son bölümünde, benzeri olmayan (unique) bir medeniyet olarak gördüğü Batı medeniyeti ülkeleri ve özellikle Batı medeniyetinin lider ülkesi ABD'ye Batı'nın azalan gücüne rağmen Batı medeniyetinin korunması için şu dış politika tavsiyelerini veriyordu:

- Daha büyük politik, ekonomik ve askeri bütünleşme sağlamak ve diğer medeniyetlerin devletlerinin aralarındaki farklılıkları istismar etmelerini engelleyecek biçimde politikalarını uyumlu hale getirmek;
- Merkez Avrupa'nın Batılı devletlerini, yani Visegrad ülkeleri, Baltık Cumhuriyetlerini, Slovenya ve Hırvatistan'ı Avrupa Birliği ve NATO'ya dahil etmek;
- Latin Amerika'nın " Batılılaşmasını " teşvik etmek ve Latin Amerika ülkelerinin Batı ile mümkün olabildiğince yakın bir noktaya gelmesini desteklemek;
- İslam ve Çin devletlerinin konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan askeri güç gelişimini kısıtlamak;
- Rusya'yı Ortodoksi'nin çekirdek devleti ve güney sınırlarının güvenliğinden meşru

⁵²Samuel P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, çev. Mehmet Turhan, Cem Soydemir, İstanbul, Okyanus Yayınları, 10. Baskı, 2012, s. 23.

⁵³Samuel P. Huntington, *a.g.e.*, ss. 267, 312.

çıkarı olan büyük bir bölgesel güç olarak kabul etmek;

- Batı'nın medeniyetler üzerindeki teknolojik ve askeri üstünlüğünü korumak;
- Diğer medeniyetlerin meselelerine yönelik Batılı müdahalenin muhtemelen, çok-medeniyetli bir dünyada istikrarsızlığın ve potansiyel bir küresel çatışmanın yegane en tehlikeli kaynağı olduğunu kabul etmek.⁵⁴

Güvenlik çalışmaları konusunda dünyaca ünlü uzman Barry Buzan'a göre, Güvenikleştirme (securitization), bir şeyin değerli kabul edilen bir öznenin varlığına yönelik bir tehdit olarak inşa edilmesi ve buna mukabil alınan istisnai tedbirleri desteklemek için kullanılmasıdır.⁵⁵ Bu bağlamda, Huntington'un ünlü *Medeniyetler Çatışması* tezi, İslam medeniyeti ve Konfüçyüs medeniyetini Amerikan gücü ve değerlerine karşı gösteren açık bir güvenlikleştirme girişimi olarak algılanmalıdır. Ayrıca, 1991 tarihinde Sovyetler Birliği'nin dağılıp tarihe karışması sonrasında düşmansız kalan ABD'ye yeni bir " jeopolitik düşman " üretme amacı Huntington'da açıkça gözlemlenmektedir. Çünkü rakipsiz/ düşmansız kalan büyük bir güç en sonunda kendisini yok edecektir.

Soğuk Savaş sonrası dönemin " Mr. X "i olarak kabul edilebilecek olan Huntington'un Medeniyetler Çatışması tezi Amerikan dış politika pratiklerinde 21. yüzyılın başlarında sıklıkla görülmüştür. Oğul Bush döneminde İslam dünyasına yönelik çok sert askeri müdahalelerde, Afganistan (2001) ve Irak (2003), bulunulmuştur. Yeni- muhafazakarların güdümü altındaki George W. Bush konuşmalarında " Haçlı Savaşı " söylemleri ile İslamı doğrudan hedef almıştır. Dönemin Amerikan Savunma Bakanı olan Donald Rumsfeld'in konuşmaları içinde İncil'den alıntılar gözlemlenmiştir. Obama döneminde ise Huntington'un hedef gösterdiği diğer düşman Konfüçyüs medeniyetinin lider ülkesi Çin'e karşı Asya-Pasifik bölgesinde tıpkı 1950- 1991 yılları arasında SSCB' ye karşı geliştirilen çevreleme politikası uygulamaya konmuştur. Avrupa Birliği ve NATO genişleyerek Avrupa kıtasının Batı medeniyetine ait olduğu varsayılan ülkeleri içine almıştır.

Medeniyetler Çatışması tezine karşı getirilebilecek en önemli eleştiri, her ne kadar medeniyetler kendi içinde farklılık ve çatışmalara sebep olsa da, dünya siyasetinde farklı medeniyetlere ait iki devlet arasında ciddi ölçüde işbirliğinin olduğu da bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Şii Müslüman bir devlet olan İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politik davranışlarında Şii Müslüman olan Azerbaycan devletine değilde Ortodoks Hıristiyan olan Ermenistan devletine yakın durması, dünya siyasetinin Huntington'un varsaydığı gibi medeniyet temelinde değil ulusal çıkarlar temelinde şekillendiğinin en güçlü kanıtlarından biridir.

2.6. Büyük Satranç Tahtası (The Grand Chessboard) ve Zbigniew Brzezinski

1977- 1981 yılları arasında Amerikan Başkanı Jimmy Carter'a ulusal güvenlik danışmanlığı görevinde bulunan, günümüzde de Amerikan dış politikasının en önemli iki isminden biri olan (diğeri Henry A. Kissinger'dır) Polonya asıllı Zbigniew Brzezinski 1997 yılında yayınladığı *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives* (Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gereklere)⁵⁶ isimli kitabında ve bundan sonraki diğer çalışmalarında, 1991 yılı sonrası

⁵⁴Samuel P. Huntington, *a.g.e.*, s. 469.

⁵⁵Barry Buzan, " Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi ", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 5, Sayı: 18 (Yaz 2008), ss. 107- 123.

⁵⁶Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard: American Primacy an Its Geostrategic Imperatives*, New York, Basic Books, 1997.

dünyanın tek süper gücü haline gelen ABD'nin elde ettiği süper güç konumunu korumak ve sürdürmek için ABD'nin gücünü nasıl kullanması gerektiği konusunda Amerikan dış politika karar vericilerine bir takım öneriler sunmaktadır.

Avrasya yaklaşık olarak beş yüz yıl önce, kıtaların siyasi olarak etkileşimde bulunmaya başlaması ile birlikte, dünya iktidarının merkezi olmuştur. Avrasya'da yaşayan insanlar, farklı biçimlerde, farklı zamanlarda - her ne kadar bu çoğunlukla Batı Avrupa bölgesinden de olsa- dünyanın diğer bölgelerine nüfuz etmiş ve egemen olmuş, bu süreçte bu özel konuma erişen Avrasya devletlerinden her biri, dünyanın baş iktidarı olma ayrıcalığının keyfini sürmüştür.⁵⁷

Brzezinski'ye göre Avrasya, küresel üstünlük mücadelesinin oynandığı bir satranç tahtasıdır ve mücadele jeostratejiyi, yani jeopolitik çıkarların stratejik idaresini de içerir. Bu bağlamda, Amerika'nın Avrasya ile nasıl baş ettiği O'na göre hayati önem taşımaktadır. Brzezinski Avrasya'nın önemini şu cümlelerle ortaya koymaktadır:

Avrasya yer kürenin en büyük kıtası ve jeopolitik olarak bir eksenidir. Avrasya'ya hükmeden bir güç, dünyanın en ileri ve ekonomik olarak en verimli üç bölgesinden ikisini kontrol edecektir. Dünya nüfusunun yaklaşık % 75'i Avrasya'da yaşamaktadır ve dünya fiziksel zenginliklerinin çoğu, hem yatırımlar hem de yeraltı zenginlikleri bakımından burada bulunmaktadır. Avrasya, dünya GSMH'sinin % 60'ına ve dünyanın bilinen enerji kaynaklarının dörtte üçüne sahiptir. Avrasya aynı zamanda siyasi olarak dünyanın en iddialı ve dinamik devletlerinin bulunduğu yerdir. ABD'den sonra en büyük altı ekonomi ve en büyük altı silah alıcısı Avrasya'da bulunmaktadır. Dünyanın, biri hariç, resmi olarak bilinen ve bilinmeyen tüm nükleer güçleri Avrasya'da bulunmaktadır. Dünyanın en kalabalık nüfuslu bölgesel hegemonya ve küresel nüfuz talepkarları Avrasyalılardır. Amerika'nın üstünlüğüne meydan okumak için gerekli siyasi ve/ veya ekonomik potansiyele sahip güçleri Avrasyalılardır. Özetle, Avrasya'nın gücü büyük ölçüde Amerika'ninkini gölgede bırakmaktadır. Avrasya'nın siyasi olarak bütünleşmek için fazla büyük olması Amerika için bir şanstır.⁵⁸

Avrasya'ya tarihte ilk defa Avrasyalı olmayan bir güç ABD liderlik etmektedir. Avrasyalı olmayan bir güç olan ABD, Avrasya kıtasının üç çevre bölgesinde doğrudan doğruya konuşlandığı güçlerle ve Avrasya iç bölgesindeki devletler üzerindeki güçlü etkisi ile şu anda uluslararası üstünlüğe sahiptir. Amerika küresel gücün belirleyici dört alanında en üstün durumdadır. *Askeri* olarak eşi olmayan bir küresel erişime sahiptir; *ekonomik* olarak, her ne kadar, her ikisi de küresel gücün diğer niteliklerinden nefret eden Japonya ve Almanya bazı bakımlardan rakip olsalar da, küresel büyümenin lokomotif olmaya devam etmektedir; *teknolojik* olarak yeniliğin tüm ultramodern alanlarında önderliği elinde tutmaktadır ve *kültürel* olarak, bazı aşırılıklarına karşın, özellikle dünya gençleri arasında rakipsiz bir cazibeye sahiptir. Tüm bunlar Amerika'ya başka hiçbir devletin yakınlarına bile yaklaşmadığı siyasi bir nüfuz sağlamaktadır. Amerika'yı tek kapsamlı süper güç yapan bu dördünün birleşimidir.⁵⁹

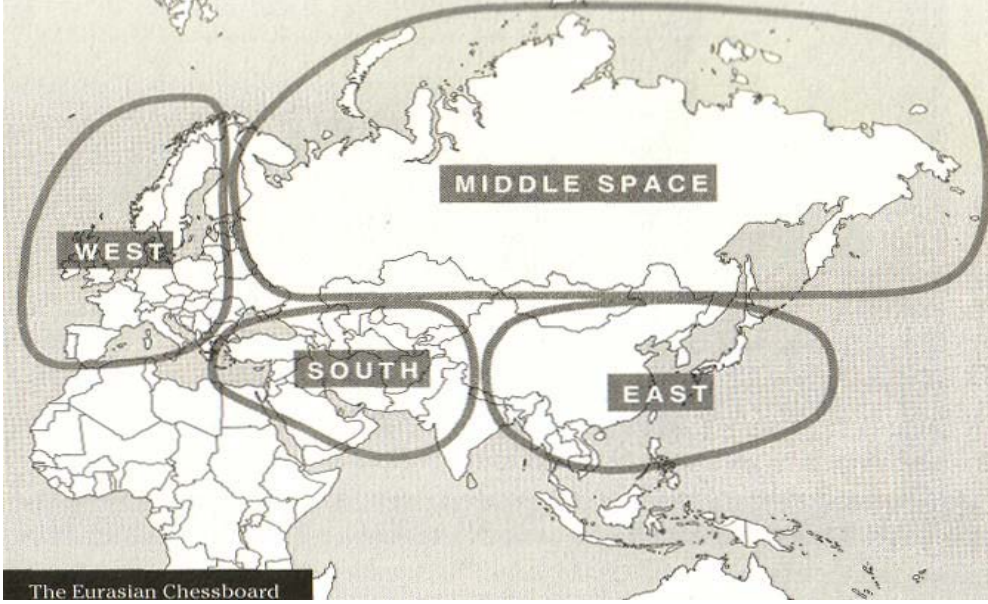
Brzezinski Avrasya satranç tahtasını dört bölgeye ayırmakta ve bu bölgeler için şu yorumu yapmaktadır; Eğer orta alan (Amerika'nın üstünlük sağladığı) batının giderek genişleyen yörüngesine çekilebilir, güney bölgesi tek bir oyuncunun hakimiyetine tabi olmaz ve doğu, Amerika'yı deniz üslerinden çıkartacak şekilde birleşmezse, Amerika'nın egemen olduğu

⁵⁷Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklikleri*, çev. Yelda Türedi, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2005, s. 13.

⁵⁸Zbigniew Brzezinski, a.g.e., ss. 52- 53.

⁵⁹Zbigniew Brzezinski, a.g.e., s. 43.

söylenbilir. Fakat, orta alan batıyı reddeder ve iddialı, tek ve bağımsız bir mevcudiyet olursa ve güneyi kontrol eder ya da doğulu esas oyuncularla bir ittifak kurarsa, o zaman Amerika'nın Avrasya'daki üstünlüğü bariz biçimde azalır. Aynı durum, iki büyük Doğulu oyuncunun bir şekilde birleşmelerinde de söz konusu olabilir. Son olarak, Amerika'nın Batılı ortakları tarafından batı bölgesindeki tünelerinden çıkarılması (bu, muhtemelen batı ucunun sonunda orta alanda yeniden ortaya çıkan bir oyuncunun egemenliği altına girmesi ile olsun olmasın), kesinlikle Amerika'nın Avrasya satranç tahtasındaki oyuna katılımının sona erdiği anlamına gelebilir.⁶⁰

Amerikan çıkarları için tehlikeli olabilecek yeni hangi Avrasya koalisyonları mümkündür ve bunlara meydan vermemek için neler yapılması gerekir sorusunu soran Brzezinski, Avrasya'nın jeopolitik haritasında jeostratejik oyuncuları ve jeopolitik eksen rolünü oynayabilecek devletleri sıralamaktadır. Jeostratejik oyuncular, Fransa, Almanya, Rusya, Çin ve Hindistan'dır. Jeopolitik eksen rolü oynayacak ülkeler ise Ukrayna, Azerbaycan, Güney Kore, Türkiye ve İran'dır. Türkiye ve İran'ın her ikisinde bir ölçüde, daha sınırlı kapasiteleri dahilinde aynı zamanda jeostratejik olarak da etkindirler.⁶¹

Jeostratejik oyuncuları sıraladıktan sonra Brzezinski, Amerika'nın üstünlüğüne meydan okuyabilecek muhtemel senaryoları belirtmektedir. Brzezinski'ye göre potansiyel olarak en tehlikeli senaryo Çin, Rusya ve İran'ın oluşturacağı büyük " hegemonya- karşıtı koalisyon "dur. Diğer muhtemel senaryo, Amerika'nın Uzakdoğu'daki konumunun çökmesiyle ve Japonya'nın dış dünyaya bakışında devrimsel bir değişimle canlanan Çin- Japonya ekseninde gerçekleşebilir. Brzezinski'ye göre uzak ama tamamen dışlanamayacak diğer bir olasılık ise ister Almanya- Rusya koalisyonu, ister Fransa- Rusya işbirliği olsun, büyük Avrupa ittifakıdır.⁶² Almanya ile Fransa'nın Avrupa'da birlikte hareket ederek yanlarına bir de Rusya'yı katmaları Anglo- Amerikan jeopolitik kültüründe zaten bir kabus olarak karşımıza çıkmaktadır. Henry A. Kissinger'ın 1989 yılında bir gazetede belirttiği " Eğer Almanya ile Fransa'nın ittifakını önleyemez ve bunlar Rusya ile ittifaka girerlerse, büyük felaket olur " ⁶³ analizi ve değerlendirmesi ABD'nin Almanya- Fransa- Rusya jeopolitik bileşkesinden duyduğu endişelerinin tabii bir yansımasıydı. Kissinger'a göre böyle bir jeopolitik bileşke Amerika'yı Avrasya'nın kenarında bir ada haline getirecektir.

⁶⁰Zbigniew Brzezinski, *a.g.e.*, ss. 56- 57.

⁶¹Zbigniew Brzezinski, *a.g.e.*, s. 65.

⁶²Zbigniew Brzezinski, *a.g.e.*, ss. 83- 84.

⁶³**Newsweek**, 4 December 1989.

Brzezinski açısından Amerika için en büyük jeopolitik ödül Avrasya'dır. Bu bağlamda, rakip bir Avrasya iktidarının ortaya çıkışını engelleyip engelleyemeyeceği noktası Amerika'nın küresel üstünlüğünü kullanma kapasitesine bağlı kalmaktadır. Amerika'nın küresel üstünlüğü doğrudan doğruya Avrasya kıtasındaki hakimiyetinin ne kadar süre ve ne kadar etkili sürdürüldüğüne bağlıdır. Amerika açısından Avrasya'ya hükmetmeye muktedir, dolayısıyla Amerika'ya meydan okuyabilecek Avrasya'lı bir rakibin ortaya çıkmaması zorunludur.

Soğuk Savaş sonrası dönemde rakip bir gücün ortaya çıkmasını engellemeye yönelik Amerikan dış politika karar alıcılarına ilk tavsiye Brzezinski'den gelmemiştir. 1992 yılında Amerikan Savunma Bakanlığı'nda görevli Paul Wolfowitz'in hazırladığı " Savunma Planlama Klavuzu " basına sızdırıldığında Soğuk Savaş sonrası Amerikan dış politika stratejisi de açıklığa kavuşmuş oluyordu. Raporda; " ABD'nin birinci amacının Sovyet coğrafyasında ya da başka bir yerde ABD'ye rakip olabilecek yeni bir alternatif güç merkezinin ortaya çıkmasını, herhangi bir düşmanca gücün küresel bir güç olmasına yardımcı olabilecek değerlerde kaynakların bulunduğu bölgeleri kontrol altına almasını engellemeye odaklanmalıdır " deniyordu.⁶⁴

Brzezinski'nin rakip bir Avrasya gücünün ortaya çıkışı engellenmelidir tavsiyesi 21. yüzyılın ilk çeyreğinde ABD tarafından pratiğe geçirilmiştir. ABD'nin, 11 Eylül günü Amerikan imparatorluğunun askeri gücünü simgeleyen Pentagon'a ve imparatorluğun ekonomik gücünü simgeleyen İkiz Kulelere yapılan terör eylemlerini bahane ederek 2001 Afganistan ve 2003 Irak saldırılarındaki amacı, çıkar alanlarının bulunduğu coğrafyaları kontrol altına alarak Amerika'ya rakip bir alternatif güç merkezinin ortaya çıkışını engellemektir. Bu çıkar alanı bugün öncelikli olarak önemli enerji kaynakları ve nakliye yollarının bulunduğu, Kissinger'ın belirttiği Hindistan'dan Akdeniz'e uzanan yeni Ortadoğu coğrafyasıdır.⁶⁵ ABD, Afganistan'a yerleşerek, Hazar Havzası'ndaki kaynakların Rusya üzerinden batıya, Çin üzerinden doğuya, İran üzerinden güneye kendisinin dışlanarak taşınmasını engelleme çabasına girmiştir.⁶⁶ Irak coğrafyasına yerleşerek petrol musluğuğunun başına geçmiştir. ABD'nin uluslararası sistem üzerinde kurduğu hegemonyanın⁶⁷ sürdürülebilir olması açısından alternatif rakip bir gücün ortaya çıkışının engellenmesi zorunludur. Amerikan dış politikasına yön veren elit beyinler, hegemonyanın sürdürülmesi ve alternatif güç merkezlerinin ortaya çıkışını engellemek için enerji kaynaklarının ve enerji nakil hatları üzerinde bulunan coğrafyaların kontrolünün olmazsa olmaz olduğunu gayet iyi bilmektedirler.

3. Genel Bir Değerlendirme

İnsanoğlu yaradılışından gelen " egemen olma, buyruğunu yürütme, etkili olma ve

⁶⁴Excerpts from Pentagon's Plan: " Prevent the Emergence New Rival ", **New York Times**, March 8 1992.

⁶⁵1995 tarihinde RAND Corporation isimli düşünce merkezinde " Greater Middle East (Genişletilmiş Ortadoğu) diye bir bölüm kurulmuştur. Bu coğrafyanın tanımını yaparken Afganistan'dan başladılar, Hazar'ın doğusu, Kafkasya, geleneksel Ortadoğu coğrafyası ve Kuzey Afrikayı'da içine alan bir hat çizdiler. Kissinger, ABD'nin hayati çıkarlarının bulunduğu alanı Hindistan'ın batısından başlayan ve Akdeniz'e uzanan bir bölge olarak tanımlıyor ve NATO'ya Hindistan'ı da içeren bir rol verilmesini tavsiye ediyordu. Bkz. Henry Kissinger, " Expand NATO Now ", **Washington Post**, 19 December 1994.

⁶⁶Emin Gürses, *a.g.m.*, s. 22.

⁶⁷**Hegemonya**, bir devletin uluslararası sistemdeki hakim konumunu korumak için diğer devletleri kendi taleplerine zor yolu ile ya da gönüllü olarak uymalarını sağlamak olarak tanımlanabilir. Hegemonya kavramı Marksist literatürde önemli bir yer tutmaktadır. Bkz. Robert Cox, " Gramsci, Hegemony and International Relations ", (ed.) S. Gill, Gramsci, Historical Materialism and International Relations, Cambridge University Press, 1993, p. 62.

başkalarına hükmetme" duygularına sahiptir. İnsan topluluklarının siyasi organizasyonu olarak devletin ortaya çıkışı, devletin varlığı ile üzerinde ikamet ettiği coğrafya arasındaki ilişkilerin belirlenmesi ihtiyacını ortaya koymuştur. Bu bağlamda çevresine hükmetme duygusuna sahip olan insan ile insan topluluğundan meydana gelen devletin coğrafya ile arasındaki ilişkiyi anlama ihtiyacı sonucunda siyasi coğrafya ve jeopolitik kavramları şekillenmiştir.

En genel tanımı itibari ile coğrafyanın yönlendirdiği dış politika olarak nitelendirilen jeopolitik bilimi, tarihsel süreç içerisinde farklı anlamlarda kullanılarak bazen bir ülkenin genişleme/ yayılma politikasının mantıksal bazen de hegemon olma iddiasındaki bir ideolojinin ahlaksal temelini oluşturmuştur. Eleştirel jeopolitikçiler ve marksist düşünürler açısından klasik jeopolitik teoriler Amerikan emperyalizmi için inşa edilmiş bir rasyonelleştirme aracı olarak değerlendirilmektedirler.

Amerikan dış politikasına tarihsel bir süreç içerisinde bakıldığında, jeopolitik teoriler ekseninde şekillenen dış politika stratejileri ile örülü bir görüntü karşımıza çıkmaktadır. ABD'nin günümüzde uygulamaya geçirdiği dış politika stratejileri bu tarihsel jeopolitik perspektif göz önünde bulundurulmaksızın analiz edilemez ve Amerikan **Grand Stratejisi** açıklanamaz.

ABD, Monroe Doktrini ile birlikte tüm Amerika kıtasını jeopolitik etki alanı olarak belirlemiş ve Amerika kıtasında yayılma siyaseti izleyerek topraklarını geliştirmiş ve gücüne güç katmıştır. Amiral Mahan'ın **Deniz Hakimiyeti Teorisinde**ki tavsiyelerine uyararak dünyanın en büyük askeri ve ticari filosunu oluşturmuştur. Alexander De Seversky'nin **Hava Hakimiyeti Teorisinin** etkisi ile muazzam büyüklükteki hava gücünü kurmuştur. Everett C. Dolman'ın **Uzay Hakimiyeti** ile ilgili görüşleri doğrultusunda uzay araştırmalarını derinleştirmiş ve uzayı kendisi için bir " Lebensraum " (Yaşam Alanı) olarak ilan etmiştir. 20. yüzyılın sonu ve 21. yüzyılın ilk çeyreğinde başlattığı " demokrasi cihadı "nı Fukuyama'nın **Tarihin Sonu Teorisinden** esinlenerek uygulamaya koymuştur. 2001 Afganistan işgali ve 2003 Irak Savaşı'nda ve Obama ile Asya- Pasifik bölgesinde yükselen güç Çin'i dengeleme girişimlerinde Huntington'un **Medeniyetler Çatışması Tezinin** etkilerini inkar etmek mümkün değildir. Nicholas J. Spykman'ın **Kenar Kuşak Teorisini** demir perdeyi yıkmak amacıyla Çevreleme Politikası adı altında hayata geçirmiş ve bu stratejisinde başarılı olarak SSCB'nin 1991 yılında tarihe karışmasını sağlamıştır. Çevreleme Politikası ve güç dengesi siyaseti günümüz Amerikan dış politikası açısından da geçerliliğini korumaktadır. Son olarak Avrasya kıtasının hakimiyetinin dünya hakimiyeti için olmazsa olmaz olduğunu belirten ve Avrasya'da ABD'ye rakip bir gücün ortaya çıkışının engellenmesi gerektiğini söyleyen Brzezinski'nin **Büyük Satranç Tahtası Teorisi** uygulamaya geçirilmeye çalışılmıştır. Mackinder'in **Heartland**'ı ve Spykman'ın **Rimland**'ının kesiştiği yerde bulunan ve enerji nakil hatları açısından önemli bir yer olan Afganistan ve dünyanın en önemli zengin enerji kaynaklarına sahip Irak coğrafyalarını başka güçlere kaptırmak Brzezinski'nin Büyük Satranç Tahtası Teorisi'ne ve 1992 Pentagon Savunma Planlama Klavuzu'na aykırı olmaz mı ?

KAYNAKÇA

Bayat, Mert, Milli Güç ve Devlet, İstanbul, Belge Yayınları, 1986.

Bilge, Suat, Milletlerarası Politika, Ankara, A. Ü. S. B. F. Yayınları, 1966.

Brzezinski, Zbigniew, Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri, çev. Yelda Türedi, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2005.

Buzan, Barry, " Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi ", Uluslararası İlişkiler, Cilt: 5, Sayı: 18 (Yaz 2008).

Clinton, Hillary, " America's Pacific Century ", Foreign Policy, October 11 2011.

Cömert, Servet, Jeopolitik ve Türkiye'nin Yer Aldığı Yeni Jeopolitik Ortam, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, 2001.

Davutoğlu, Ahmet, Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu, İstanbul, Küre Yayınları, 2001.

-----, Küresel Bunalım, İstanbul, Küre Yayınları, 2011.

Defay, Alexandre, Jeopolitik, çev. İsmail Yerguz, Ankara, Dost Kitabevi, 2005.

Dolman, Everett C., " Uzay Çağında Jeostrateji: Astropolitik Bir Çözümleme ", Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya.

Excerpts from Pentagon's Plan: Prevent the Emergence New Rival, New York Times, March 8 1992.

Dugin, Alexandre, Rus Jeopolitiği- Avrasyacı Yaklaşım, çev. Vügar İmanov, İstanbul, Küre Yayınları, 2003.

Fukuyama, Francis, Tarihin Sonu ve Son İnsan, çev. Zülfü Dicleli, İstanbul, Gün Yayıncılık, 1999.

Gürses, Emin, " Mackinder ve Mackinderci Jeopolitik ", haz. Kadir Yılmaz, Tarihin Coğrafi Kalbi, İstanbul, Doğu Kütüphanesi, 2013.

Huntington, Samuel P., " The Clash of Civilizations? ", Foreign Affairs, Volume: 72, Number: 3, Summer 1993.

-----, Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması, çev. Mehmet Turhan, Cem Soydemir, İstanbul, Okyanus Yayınları, 10. Baskı 2012.

İlhan, Suat, Jeopolitik Duyarlılık, Ankara, T. T. K. Basımevi, 1989.

İnce, Fuat, Kanaslan, Melih, " Uzay Tabanlı Güvenlik Çalışmaları ", Havacılık ve Uzay Teknolojileri Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 3, 2008.

İşcan, İsmail Hakkı, " Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları ", Uluslararası İlişkiler, Cilt: 1, Sayı: 2, Bahar 2004.

Karabulut, Bilal, Strateji, Jeostrateji Jeopolitik, Ankara, Barış Kitabevi, 2013.

Lanning, Micheal L., En Büyük 100 Asker: Tarihin Gelmiş Geçmiş En Etkili Askeri Liderleri, çev. Belkıs Çorakçı Dışbudak, İstanbul, Show Kitap Tarih Dizisi, 1998.

Mackinder, Halford John, " The Geographical Pivot of Hisyory ", Geographical Journal, Volume: 23, Number: 4, April 1904.

" National Space Policy of The United States of America ", June 2010.

Owens, Mackubin Thomas, " In Defense of Classical Geopolitics ", Nawal War College Review, Volume: 52, Number: 4, Autumn 1999.

Özdağ, Muzaffer, Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiği Üzerine, Ankara, ASAM Yayınları, 2001.

Özey, Ramazan, Merkezi Türk Hakimiyeti Teorisi, İstanbul, 21. Asır Yayınevi, 2010.

" Rebuilding America's Defenses: Strategy, Forces and Resources for a New Century ", The Project for the New American Century, September 2000.
<http://www.informationclearinghouse.info/pdf/RebuildingAmericasDefenses.pdf>

Spykman, Nicholas J., The Geography of the Peace, New York, Harcourt Brace and Company, 1944.

Tarakçı, Nejat, Küresel Sistemde Dış Politika Stratejileri: Klasik Diplomasiden Jeopolitik Diplomasiye, İstanbul TASAM Yayınları, 2012.

-----, Devlet Adamlığı Bilimi, İstanbul, TASAM Yayınları, 2013.

-----, Türkiye Merkezli Jeopolitik Analizler, İstanbul, TASAM Yayınları, 2014.

Taşdemirci, Ersoy, " Jeopolitik ve Türkiye'nin Jeopolitik Durumu ", Silahlı Kuvvetler Dergisi, Sayı: 323, Eylül 1989.

Tezkan, Yılmaz, Taşar, M. Murat, Dünden Bugüne Jeopolitik, İstanbul, Ülke Yayınları, 2012.

Ulaş, Bülent, Jeopolitik: Türkiye'nin Milli Güvenliği ve Avrupa Birliği Üyelik Süreci, İstanbul, Başlık Yayın Grubu, 2011.

X, " The Sources of Soviet Conduct, Foreign Affairs, Volume: 25, Number: 4, July 1947.

Yılmaz, Veli, " Uzay Egemenliğinin Anahtarı Afrika ", Cumhuriyet Gazetesi Strateji Eki, 31 Ocak 2015.